

نگرشی بر حقوق کودک از دیدگاه اسلام

حجت الاسلام والمسلمین
بهرام محمدیان

ژورنال علمی و مطالعات فرهنگی

رساله جامع علوم انسانی

از شماره پیش سلسله گفتاری را آغاز کرده‌ایم که در آن حقوق کودک از دیدگاه مکتب انسان‌ساز اسلام مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش نخست این گفتار با بیان پیشینه‌ای دربارهٔ اعلامیهٔ جهانی حقوق کودک و مقایسهٔ اجمالی آن با دیدگاه اسلام در این زمینه؛ به برخی از حقوق کودک در بینش اسلامی، از جمله: حق داشتن پدر و مادر شایسته و نیز حق برخورداری از سلامت جسم و روان اشاره گردید. اینک ادامهٔ مقاله از نظر خوانندگان ارجمند می‌گذرد.

انسان است و هیچ‌کس مجاز نیست او را از این حق محروم گردانند، و اساساً شارع مقدس، ازدواج را امری مقدس شمرده است و جوانان را برای تشکیل زندگی مشترک خانوادگی تشویق و ترغیب نموده و از آن به عنوان سنت پسندیده و کاری در مسیر فطرت سالم انسانی یاد کرده است. همچنین روی‌گرداندن از ازدواج را امضاء نکرده، آن را گام برداشتن در خلاف جریان طبیعی خلقت می‌شناسد؛ که ای بسا موجب آسیب دیدن فرد و جامعه از ناحیه اخلاق و ایمان و جسم و روان گردد. بر همین اساس است که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله خطاب به یکی از مسلمانان که عزلت و انزوا از خانواده را پیش گرفته بود، فرمودند: "خداوند مرا برای رهبانیت نفرستاده است، بلکه مرا به دینی سهل و معتدل برانگیخته است. من روزه می‌گیرم، نماز می‌خوانم و ازدواج می‌کنم. هرکس فطرت مرا دوست می‌دارد باید از روش و سنت من پیروی کند و ازدواج از سنتهای من است."^۱ و در جای دیگر فرمود: "هرکس ازدواج کند، نیمی از دین خود را دریافته است و باید در حفظ نیمه دیگر پرهیزکاری نماید."^۲

یادآور می‌شود که هدف ازدواج تنها پاسخگویی به سائقه جنسی نیست، بلکه این سنت اسلامی تعقیب‌کننده اهداف و مقاصد بس مقدس و عظیم دیگری نیز هست که تحقق آنها به امر ازدواج معنی و مفهوم الهی می‌بخشد. هرچند در بخش پیشین به برخی از اهداف اشاره کردیم، ولی بار دیگر یادآور می‌شویم که دستیابی به آرامش و سکون، وصول به زمینه‌های محبت و مودت، پاسخ به نیاز فطری داشتن انیس و مونس در زندگی، تکثیر و تولید

در ذیل اصل "حق برخوردار کردن کودکان از سلامت جسم و روان" عنوان کردیم که فروعات دیگری از این اصل جدا می‌شوند که قابل توجه و محل دقت است. قبل از پرداختن به این فروعات که در جایگاه خاص خود به عنوان اصل مستقل قابل استناد هستند، این نکته را یادآوری می‌کنم که آنچه در باب تشکیل خانواده، ازدواج، دوران بارداری و شیردهی مادران، محیط زندگی و نحوه سلوک و رفتار والدین سفارش شده است، هرچند در بدو امر مربوط به شخص پدر، مادر و باهردوی آنهاست، اما در غایت و انجام، ناظر به رعایت و تأمین حقوق کودکان و فرزندان می‌باشد. از سوی شارع مقدس در جهت تحقق و تأمین "حق برخوردار کردن کودک از سلامت جسم و روان" دستورهایی صادر شده است که مراعات آنها نه تنها زندگی زناشویی را برای همسران شیرین، دلپذیر، نشاط‌آور، امن، پر مهر و محبت، معنی‌دار و کمال آفرین می‌سازد، بلکه ثمره زندگی آنها یعنی فرزندان را نیز از حقوق خود بهره‌مند می‌کند.

به منظور ایجاد انسجام و انتظام در بین مباحث، این دستورها را در سه مقطع: دوره قبل از ازدواج والدین، دوره قبل از ولادت فرزند و دوره تولد و نوزادی کودک مورد توجه قرار می‌دهیم.

زمینه‌های رعایت حقوق کودک قبل از ازدواج والدین

الف: انتخاب همسر:

ازدواج حق مسلم و طبیعی و نیاز فطری هر

تربیت می‌کنند و نسبت به این امر احساس مسؤولیت می‌نمایند.

قرآن به صراحت از ازدواج با زنان و مردان مشرک نهی می‌کند و ازدواج با آنان را منوط به ایمان آوردن ایشان می‌نماید. در ضمن یادآور می‌شود که حتی اگر زیبایی ظاهری یا ثروت و مکنت آنان مایهٔ اعجاب شما نیز گردد، باز هم کنیز مؤمن و بردهٔ مؤمن برای ازدواج شایسته‌تر از مرد و زن مشرک هستند.^۲

۲- با مرد و زنی ازدواج کنید که دارای خانواده‌ای متدین و پاکدامن و نجیب باشند. شاید یکی از دلایل این توصیه همان عامل وراثت باشد که در بخش نخست بدان اشاره کردیم. کسانی که به آیندهٔ فرزندان خویش می‌اندیشند و می‌خواهند فرزندان سالم، زیبا، خوش اخلاق و دیندار داشته باشند، باید قبل از ازدواج در این موضوع تأمل کنند. مرد باید به هنگام انتخاب همسر کاملاً دقت کند که برای نطفهٔ خود چه جایگاهی را انتخاب می‌کند و سرنوشت فرزند آینده‌اش را به دست چگونه زنی می‌سپارد؟ زیرا همسری که از خانواده‌ای اصیل و نجیب باشد بهتر می‌تواند کودکان را تربیت کند و اگر زن خود فاقد تربیت باشد نمی‌تواند فرزند خوب پرورش دهد. همچنانکه لازم است زن کاملاً بررسی نماید که نطفهٔ چه پدری را در رحم خود پذیرا می‌شود؟ آیا این پدر خواهد توانست حقوق پدری را ادا نماید؟ و آیا این نطفه در رحم او سعادت‌مند خواهد بود؟ پیامبر اسلام (ص) در این باره فرمود: از سبزه‌ها و گیاهانی که در میان مزبله و خار و خاشاک می‌روید، بپرهیزید. پرسیدند ای رسول خدا این سبزه و گیاهان چیستند؟ فرمود: زن

و بقای نسل و بالاخره تکمیل و تکامل انسانی، تنها در پرتو ازدواج میسر می‌شود.

اما به رغم این همه آثار و نتایج مثبت، باید توجه کرد فرزندی که محصول زندگی مشترک زن و مرد است، حق حیات، رشد و کمال و ... دارد. بنابراین لازم است تمام حقوق او رعایت شود، و نباید به خاطر حق ازدواج یک زن و مرد، حق موجودی دیگر که ثمره و نتیجهٔ آن ازدواج است پایمال گردد. توجه به این نکته بسیار حائز اهمیت است که اعمال یک حق موجب جواز تضییع حق دیگر نمی‌شود. باید در زندگی خانوادگی این حقوق در کنار هم مراعات شوند. به همین دلیل است که در کلام معصومین علیهم‌السلام و دستوره‌های دینی راه و روش رعایت این حقوق آموخته می‌شود و بستر مناسب برای شکل‌گیری خانوادهٔ متعادل فراهم می‌گردد. حتی آنگاه که اعمال حق فرزند موجب شود حقوق زن و شوهر ضایع و تباہ گردد، عوامل راهگشا و چاره‌ساز را پیشنهاد می‌نماید که در جای خود بدان اشاره خواهیم کرد.

با ملاحظهٔ متون و منابع اسلامی، برخی از نکاتی که قبل از ازدواج، در جهت تشکیل خانواده و داشتن فرزندان سالم و شایسته، پسران و دخترانی که پدران و مادران آینده خواهند بود توصیه شده است، موارد زیر هستند:

۱- مرد و زنی شایستهٔ ازدواج هستند که دارای ایمان و اسلام باشند. زیرا دین می‌تواند انسان را از هرگونه انحراف روحی، اجتماعی و اخلاقی مصون بدارد و مسلماً زن و مرد با ایمان مطابق با موازین و برنامه‌های دینی فرزندان خود را

زیبایی که در محیط خانوادگی پست و آلوده پرورش یافته باشد.^۴ همچنانکه در جای دیگر فرمود: "اگر مرد شرابخواری از شما خواستگاری کرد به او جواب مثبت ندهید."^۵ و یا اینکه فرمودند: مرد شرابخوار شایسته ازدواج نیست."^۶

۳- با مرد و زنی ازدواج کنید که دارای اخلاقی نیکو باشند. حُسن خلق مبدأ اساسی پرورش نسل سالم است و این امر چه در دوران جنینی و شیرخواری و چه در دوران تربیت کودک در خانواده، اثر مستقیم و غیرمستقیم دارد. ازدواج با فردی بد اخلاق - چه زن و چه مرد - حلاوت و شیرینی زندگی را تلخ و فرزندان تولد یافته در آن خانواده را دچار آسیب‌های روانی و جسمانی می‌کند.

مردی از امام رضا علیه‌السلام سؤال کرد: شخصی از بستگان از دخترم خواستگاری کرده است، اما بد اخلاق است، چه کنم؟ امام فرمود:

"اگر بد اخلاق است به ازدواج او در میاور."^۷ همچنانکه در روایتی از امام صادق علیه‌السلام، از زن بد اخلاق به عنوان سرسخت‌ترین دشمن یاد شده است.^۸

۴- با مرد و زنی ازدواج کنید که دارای سلامت جسم و روان باشند. هرچند عدم سلامت جسم و روان موجب تحریم ازدواج نیست، ولی با توجه به تأکیدی که از سوی بزرگان دین در انتخاب همسر روی این موضوع شده است، می‌توان آن را از جمله شرایط ازدواج و عوامل مؤثر در آینده و سرنوشت فرزندان دانست.

برای شناختن سلامت و تندرستی، اسلام به زن و مرد اجازه می‌دهد که همدیگر را قبل از ازدواج ببینند. به مرد اجازه داده شده است که موی سر و چهره زنی را که می‌خواهد با او ازدواج کند ببیند، به شرطی که در این دیدن قصد لذت نباشد.^۹ یا اینکه توصیه می‌کند در ازدواج سراغ افرادی بروید که از لحاظ بدنی

بحث را به پایان ببریم. چنانکه گفتیم عدم سلامت بدن و یا ناتوانی‌های ذهنی موجب تحریم ازدواج نیست، ولی خواهی، نخواهی در تداوم زندگی مشترک تأثیر منفی دارد. در خصوصیات جسمانی و ظاهری اصل بر این است که مرد و زن همدیگر را با شرایط موجود بپذیرند و جنبه‌هایی همچون ترخم، مددکاری و دلسوزی سبب ازدواج نگردد. نازایی، ناتوانی جسمی و جنسی و سالخوردگی مانع ازدواج نخواهد بود، به شرطی که طرفین بدان آگاه و برآن راضی باشند و تدلیس در میان نباشد.

اما در مورد ناتوانی‌های ذهنی و اختلالات روانی باید گفت هرچند این موارد نیز مانع برای ازدواج نیست، ولی نادیده گرفتن آن در حقیقت تن در دادن به یک خطر است. زیرا چنین خانواده‌ای همیشه در پرتگاه متلاشی شدن و تباه گردیدن است. اما آنچه در این سؤال مطرح است در گذشته‌ها نیز مطرح بوده است. از امام باقر علیه‌السلام در مورد زن کودنی پرسیدند که زیبایی‌اش شگفت‌آور بود و اجازه ازدواج خواستند. امام فرمود: "می‌توان با او ازدواج کرد و آمیزش نمود، ولی حق تولیدنسل نیست."^{۱۱} اما اینکه حق معین را در گرو حقی که هنوز مسلم نشده است به تعلیق درمی‌آوریم، ادعای درستی نیست، بلکه این توصیه‌ها از باب پیشگیری و علاج واقعه قبل از وقوع است. به طور حتم در این موارد اگر احتیاط معمول نگردد، حقوق فرزندان در آینده تضییع خواهد شد که در آن موقع کار هم بر پدران و مادران و هم بر فرزندان مشکل خواهد شد و چه بسا که والدین به دلیل عدم توجه، عندالله مؤاخذ و معاقب باشند.

نیرومند، چهارشانه و قوی باشند که این امر در نسل افراد تأثیر می‌گذارد و در جذب و جلب زن و شوهر نیز مؤثر است. و یا در مورد سلامت روانی تأکید بر این است که از انتخاب همسر احمق و کودن اجتناب شود، زیرا فرزندان تباه می‌شوند.^{۱۲}

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در همه موارد، توصیه‌ها ناظر به انجام و غایت امر ازدواج است که فرزندی متولد می‌شود. لذا برای اینکه این فرزند از سلامت جسم و روان برخوردار باشد و تربیت او در آینده دچار مشکل نگردد این سفارش‌ها را می‌نماید.

اما احتمال این وجود دارد که کسی بگوید حق ازدواج برای همه است: زن، مرد، عاقل، دیوانه، سالم و مریض. پس چگونه با این توصیه‌ها جلوی حق مسلم به نفع حق کودکی که هنوز تولد نیافته است، گرفته می‌شود؟ مثلاً اگر مرد وزنی در چهارچوب شرع بخواهند ازدواج کنند، ولی یکی از آنان و یا هر دوی آنان فاقد برخی از این شروط باشند، آیا شرع مانع آن است؟ اگر مردی از زنی زیباروی، ولی کودن خواستگاری کند و با او ازدواج نماید و یا زنی نسبت به مردی تمایل داشته باشد که عقل و هوش لازم را نداشته باشد و با او ازدواج شرعی نماید، چگونه است؟ و یا اگر شخصی فردی را به همسری انتخاب کند که ناتوانی جسمی و ذهنی داشته باشد و یا علیل و مریض باشد، کار اشتباهی کرده است؟

در پاسخ این پرسش‌ها چند مطلب را به صورت اجمال یادآور می‌شویم تا این بخش از

زمینه‌های رعایت حقوق کودک قبل از ولادت فرزند

ب - تصمیم برای داشتن فرزند :

پس از انتخاب همسر مناسب و شایسته، زوجین (زن و شوهر) باید اطمینان یابند که آمادگی لازم را برای پذیرش مسئولیت فرزندآوری و فرزندپروری دارند و حقوق فرزندشان را تضییع نمی‌کنند. بعد از حصول چنین اطمینان خاطر می‌توانند انعقاد نطفه نمایند، وگرنه همان بهتر که تنها به ارضای سائقه جنسی قناعت کنند تا نزد وجدان خویش معذب نباشند و در قیامت مورد بازخواست قرار نگیرند.

اما چنانکه گفتیم یکی از مقاصد مهم ازدواج و تشکیل خانواده فرزندآوری و فرزندپروری

است، و به تعبیر قرآن فرزندان زینت و زیبایی زندگی دنیوی انسان هستند.^{۱۱} فرزندان مایه دلگرمی پدران و مادران برای تلاش و کوشش در زندگی و موجب استحکام خانواده و روشنایی چشم و چراغ اهل آن می‌باشند. این تحفه‌های الهی اگر از سوی پدران و مادران پاسداری شوند و حقوق آنها ادا گردد و در مسیر کمال و رشد تربیت شوند، یقیناً مایه اجر و پاداش اخروی نیز خواهند بود. داشتن فرزندان شایسته آرزو و درخواست پیامبران و مؤمنان و پرهیزگاران بوده است. در سوره آل عمران، آیه ۳۸ از زبان حضرت زکریا این دعا را می‌شنویم که به درگاه خداوند عرض می‌کند: رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً - خدایا مرا به لطف خویش فرزندی پاک و نیکو سرشت عطا فرما.^{۱۲}

و یا اینکه در توصیف مؤمنان این گونه آمده است که آنان به هنگام دعا می‌گویند: رَبَّنَا هَبْ لَنَا

مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ ۱۳ - خدایا به ما از همسران و فرزندانمان آن ده که دیدگانمان روشن گردد.

همچنانکه از زبان رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: میراثُ الله عزوجل من عبده المؤمن و لکنه یغنیه من بقیه - میراث خدای عزوجل از بنده مؤمنش، فرزندی است که پس از او بندگی خدا را بنماید.^{۱۴}

امام چهارم حضرت زین العابدین علیه السلام نیز به یکی از یارانش این دعا را یاد داد که هفتاد مرتبه بخواند و از خداوند فرزند شایسته بخواهد. "خداوند، ای که تو بهترین وارثی، مرا تنها مگذار و از سوی خویش مرا یآوری قرار ده که در حیاتم وارث من باشد و بعد از مرگ برایم طلب آموزش کند. خدایا او را جاننشین سالم قرارده و از فریب شیطان او را محفوظ بدار. خدایا از تو آموزش می‌طلبم و به سوی تو باز می‌گردم."^{۱۵}

البته یادآوری این نکته شاید مناسب باشد که ولادت فرزند، تک بودن آن و یا دوقلو، سه قلو و یا بیشتر شدن آنها و جنسیت فرزندان به دست خداوند است و از مصالح الهی شمرده می‌شود. قرآن مجید در سوره شورا آیات ۴۹ و ۵۰ می‌فرماید: "فرمانروایی آسمانها و زمین از آن خداوند است، هرچه بخواهد می‌آفریند، به هرکس که بخواهد فرزند دختر و به هرکس که بخواهد فرزند پسر می‌دهد، یا آنها را پسران و دختران توأم با یکدیگر می‌گرداند و هرکه را بخواهد عقیم می‌سازد. اوست دانای توانا."

انعقاد نطفه و تکوین جنینی کودک

خداوند انسان را از نطفهٔ مرد و زن آفریده

است. قرآن در جاهای متعدّد به این حقیقت اشاره دارد و در این سخن کسی تردید و یا انکاری روا نداشته است.

قرآن می‌فرماید: "إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نَظْفَةٍ أَمْشَاجٍ ۱۶ - ما انسان را از نطفهٔ مختلط و به هم آمیختهٔ زن و مرد آفریده‌ایم."

آنچه به عنوان حقوق کودک در این جایگاه مورد نظر است، کیفیت و شرایط انعقاد نطفه است. این مطلب هم می‌تواند به صورت مستقل به عنوان یک اصل حقوقی مطرح شود و هم در ذیل اصل حق "برخورداری از سلامت جسم و روان" قابل طرح است، زیرا کیفیت انعقاد نطفه و شرایط زمانی و مکانی و حالات روانی پدر و مادر در روی نطفه و سرانجام در کودک آثار و عوارض مثبت یا منفی دارد. ولی در این بخش ترجیح می‌دهیم آن را در ذیل "حق برخوردارگی از سلامت جسم و روان" مورد بحث قرار دهیم، هرچند که در جمع‌بندی نهایی به عنوان یک

شوهر به عنوان یک لذت طبیعی به قصد تولیدمثل، بنا داشتن بازتابهای صمیمانه، دادوستدی شادی‌بخش، ایجاد آرامش و سکون، و بالاخره تأمین سلامت جنسی و عفت و پاکی مطرح است. اسلام به عنوان یک دین موافق فطرت در همین مسأله هم می‌خواهد خدا را مطرح کند و این روابط نیز بانام خدا و یاد خدا و برای خدا صورت بگیرد، چنانکه قبلاً با ذکر آیاتی از قرآن، دعا و درخواست انبیا و مؤمنان را در داشتن فرزندان شایسته با هم قرائت کردیم. لازمه وصول به این مقصود و اجابت این دعا، روابط زناشویی است و مراعات موارد ذیل در این امر مطلوب و پسندیده و مورد تأکید است:

۱ - یاد خدا کردن و گفتن بسم‌الله: بسم‌الله ذکر مبارکی است که در هر امر مهم سفارش شده است و پیامبر (ص) فرمودند: هر کاری به نام خداوند شروع نشود، ناقص و ناتمام می‌ماند. بسم‌الله شعار توحیدی و تعیین‌کننده سمت و سوی حرکت بنده است. بسم‌الله رمز این است که خدایا انگیزه و هدفم تو هستی، نه هوسهای زودگذر. بسم‌الله نشان از آن دارد که خدایا در اوج لذتهای دنیوی نیز تو را فراموش نکرده‌ام و بالاخره بسم‌الله رمز فراری دادن شیطان است. چنانکه در روایت نیز آمده است در خلوت زندگی بسم‌الله بگویند تا شیطان در عمل شما شریک نگردد.

۲ - دعا کردن و همسر را امانت و عطیه خدا دانستن و انتظار خیر داشتن: کلمات این دعاها به زبان عربی در کتابهای روایی ما نقل شده است. این دعا را امام صادق علیه‌السلام به پیروان

اصل مستقل از حقوق کودک بدان اشاره خواهیم کرد. این انتخاب بدان خاطر است که در دوره قبل از ولادت فرزند علاوه بر کیفیت انعقاد نطفه، مراقبتهای خاص بهداشتی، تغذیه‌ای و چگونگی زایمان نیز در سلامت جسم و روان کودک دخالت دارد.

هرچند در قرآن به کیفیت انعقاد نطفه و مراحل تکوینی جنین در رحم مادر و چگونگی تشکیل اندامهای انسان اشاره شده است^{۱۷}، ولی از آن جهت که بحث در ریزه‌کاریها در حیطة تخصص نگارنده این سطور نیست از آن صرف نظر می‌کنیم و این نکته را نیز یادآور می‌شویم که هر آنچه در زمینه‌های تخصصی مانند فیزیولوژی اندام و یا روان‌شناسی بالینی و بهداشت مطرح می‌شود با استناد به منابع معتبر و آراء و نظریات متخصصان امر خواهد بود. ولی توصیه‌هایی را که در متون روایی و منابع دینی برای فرزندآوری شده است، به اجمال مورد توجه قرار می‌دهیم. همان‌گونه که گفته شد پدر و مادری که مصمم به فرزندآوری می‌شوند و به تربیت و پرورش مطلوب فرزندان خویش می‌اندیشند، لازم است کار تربیت را پیش از تولد فرزند شروع کنند. انتخاب همسر شایسته و صالح قدم آغازین بود، و مرحله بعد انعقاد نطفه و دوره بارداری است.

برای انعقاد نطفه چند مطلب مورد سفارش و تأکید است. برخی موارد به جهت رعایت مصالحی حرام، یا مکروه و برخی امور واجب و مستحب شمرده شده‌اند.

واجبات و مستحبات

با حذف همه مقدمات ظاهراً روابط زن و

خویش آموخته است که در روابط زناشویی خویش از درگاه خدای مسئلت نمایند:

”خدایا همسرم را به امانت از تو گرفته‌ام و به آیین و قانون تو او را بر خود حلال کرده‌ام، پس اگر فرزندی از او برایم مقدر کرده‌ای، آن فرزند را مبارک و پاکدامن و از پیروان خاندان پیامبر قرار ده، و او را فریفته شیطان مگردان. خدایا شیطان را از من و فرزندانم که به من عطا می‌کنی دور گردان و به من فرزندی عطا کن که با تقوی و پاکدامن باشد و در اندام و جسم سالم و از هر عیب بدور باشد. خدایا سرانجام این فرزند را محمود گردان.“^{۱۸}

۳- آمادگی برای روابط و رعایت تقدم همسر و اعلام رضای خاطر: مطالعه در آثار و روایات اسلامی آگاهی‌های ارزنده و نکات ظریف و دقیقی را در اختیار قرار می‌دهد که بسیاری از آنها مایهٔ اعجاب و شگفتی دانایان روزگار است. در روابط زناشویی هرکدام از همسران را توصیه می‌کند که تأمین رضایت دیگری را بر خود مقدم دارد و شرایط را برای التذاذ جسمی و آرامش روانی هم مهیا سازد. اگر به آنچه سفارش شده توجه شود، این روابط موجب حفظ عفت، سبب انس و الفت و دلبستگی و پایبندی به زندگی می‌گردد. در نظام خانوادهٔ اسلامی توصیه شده است که برای ایجاد روابط در بین زوجین باید آمادگی باشد و از نتیجهٔ آن طرفین راضی باشند. این آمادگی از سوی زن به زیست و آرایش و نظافت و بهداشت اعلام می‌شود، همچنانکه مردان نیز به نرمی و لطافت در برخورد و تحریک و تهییج سفارش شده‌اند. اسلام با این توصیه‌ها می‌خواهد در ورای این روابط ظاهری، آمیزش و امتزاج روحی و روانی

دو همسر را فراهم کند که هیچک از آنها تصور نکند که مورد استنثار دیگری قرار گرفته و یا مجبور به این ارتباط بوده است. اعلام رضایت از هم و بیان اینکه آرامش و راحتی یکدیگر را موجب شده‌اند، تصویری مطلوب را برای مراحل بعدی در ذهن و ضمیر ایجاد می‌کند و اعلام رضایت از سوی مرد ضروری‌تر است، تا زن اطمینان یابد که موجبات آرامش همسر خویش را فراهم کرده و عامل وحدت و ایجاد یک روح در دو بدن شده است.^{۱۹}

محرمات و مکروهات

همچنانکه مواردی به عنوان عامل بهبود روابط زناشویی مطرح شده است، از مواردی نیز یاد شده است که در آن شرایط و حالات ارتباط زناشویی منع شده و یا آن را ناپسند و نامطلوب می‌سازد.

ایجاد ارتباط زناشویی در ایام زایمان و عادات ماهیانهٔ بانوان و قبل از غسل آن دو، از نظر شارع تحریم شده است. همچنانکه به موقع عصبانیت، بیماری، زلزله، خسوف و کسوف، در حال صحبت کردن و در حضور دیگران، از روابط زناشویی نهی شده است و در ایام و ساعاتی همانند: هنگام طلوع فجر تا طلوع آفتاب، غروب آفتاب، شب عید فطر و قربان، اول و نیمه و آخر ماههای قمری به جز رمضان، بین اذان و اقامه آن را ناپسند دانسته‌اند. مخصوصاً از تکرار رابطه بدون انجام غسل، یا به فکر شخص دیگر بودن در همان حالت، شدیداً نهی شده است. موارد دیگری نیز محل توجه و سفارش است که در کتابهای مرتبط با موضوع می‌توان مطالعه کرد.^{۲۰} اما آنچه در این

آورد که ناقص و عقب مانده و یا بیمار و رنجور باشد. فرزندی که یک عمر را در حال بدبختی و سختی بگذرانند و در این دوره به علت سهل انگاری و کم توجهی، از حق مسلم خود "یعنی سلامت جسم و روان" محروم شود.

یکی از دانشمندان می نویسد: "باید توجه داشت که محیط داخلی در دوره اولیه رشد بر جنین اثر می گذارد و اثر آن نیز در این دوره حیات آدمی از اثر محیط خارجی بیشتر است." ^{۲۲} آنچه را قبلاً تحت عنوان زمینه های رعایت حقوق کودک قبل از ولادت فرزند آغاز کردیم، با این بحث پی می گیریم که جنین در تکون و تطور خود دیگر تنها متأثر از عوامل موروثی نیست، بلکه درجه رشد و سرعت نمو جنین تحت تأثیر شرایط محیطی جنین از لحاظ

چند صفحه اخیر، با احتیاط و التزام به رعایت برخی تنگناها، از روایات نقل کردیم ریشه در مصلحتهایی دارد که گاه بر ما پوشیده اند، اما امروزه به برخی از اسرار آنها دست یافته ایم. در حالت کلی می توان گفت که این کلمات از سوی مربیانی مطرح شده است که مأمور به اصلاح و تنظیم امور دنیوی و اخروی بشر بوده اند و در آنچه گفته اند خیر و صلاح مردمان نهفته است.

مرحله ای حساستر

مادر، بعد از این مرحله باید توجه داشته باشد که مسؤولیت سنگینی را بر عهده گرفته است، زیرا موجود زنده ای در رحم او قرار دارد که به سرعت در حال رشد و تکامل است. به اعتقاد برخی ملل، سن واقعی انسان از همین زمان شروع می شود، همچنانکه در چین مرسوم است که نوزاد را یک ساله به حساب می آورند و این یک سال را به سالهای عمرش می افزایند. ^{۲۱}

هر چند نطفه پدر و مادر و ژنهایی که از طریق وراثت از پیشینیان به این موجود جدید (جنین) انتقال یافته است، در تکوین شخصیت جسمانی و روانی او تأثیر خواهند داشت، اما نباید از این غفلت کرد که رحم مادر اولین محیط پرورش کودک است و یقیناً محیط نیز در تکوین شخصیت آینده او نقش مهمی دارد و اینجا نقطه تلاقی عامل محیط و وراثت است. بنابراین نباید مادری که آبتن است، دوران بارداری را یک زمان عادی تصور کند و نسبت به آن بی اعتنا باشد. هر مادر آبتنی باید بداند که کوچکترین غفلت و سهل انگاری می تواند سلامت او و یا فرزندش را به مخاطره اندازد و فرزندی به دنیا

منابع:

- ۱- وسایل الشیعه، جلد ۱۴، صفحه ۷۴
- ۲- وسایل الشیعه، جلد ۱۴، صفحه ۵
- ۳- سوره بقره، آیه ۲۲۱
- ۴- محجة البیضاء، جلد ۲، صفحه ۵۲
- ۵ و ۶- وسایل الشیعه، جلد ۱۴، صفحه ۵۳
- ۷- وسایل الشیعه، جلد ۱۴، صفحه ۵۴
- ۸- وسایل الشیعه، جلد ۱۴، صفحه ۱۲
- ۹- تحریر الوسیله، جلد ۲، صفحه ۲۴۵
- ۱۰- مستدرک الوسایل، جلد ۲، صفحه ۵۳۸
- ۱۱- وسایل الشیعه، جلد ۱۴، صفحه ۵۷
- ۱۲- سوره کهف، آیه ۴۶
- ۱۳- سوره فرقان، آیه ۷۴
- ۱۴- وسایل الشیعه، جلد ۵، صفحه ۹۸
- ۱۵- وسایل الشیعه، جلد ۱۵، صفحه ۱۰۶
- ۱۶- سوره دهر، آیه ۲
- ۱۷- سوره مؤمنون، آیات ۱۲ تا ۱۴
- ۱۸- مکارم الاخلاق، صفحه ۲۰۸
- ۱۹- بسیاری از روایات در کتابهای وسایل الشیعه، مکارم الاخلاق، من لایحضره الفقیه در این باب وارد شده است که بازگویی آنها در مجله‌ای عمومی امکان‌پذیر نیست.
- ۲۰- به کتابهایی همانند مکارم الاخلاق، بهشت خانواده، راهنمای زندگی برای زوجهای جوان مراجعه شود.
- ۲۱- بیوگرافی پیش از تولد، صفحه ۹
- ۲۲- اصول روان‌شناسی، نورمان لیمان، صفحه ۱۸۳
- ۲۳- کودکیاری، صفحه ۳
- ۲۴- الحدیث، جلد ۳، صفحه ۱۴۰
- ۲۵- روان‌شناسی رشد، صفحه ۱۰۹

جسمی و روانی مادر است و بسیاری از ناهنجاریهای عقلانی و روانی و بدنی نتیجه شرایط محیطی جنین است.

پزشکان تأثرات و انفعالات زن آبستن را در جنین مؤثر می‌دانند، آنها معتقدند خوشحالی، رس، اندوه، مهر و قهر و نظایر آنها در زن آبستن، اثر محسوسی بر روی جنین می‌گذارد.^{۲۳}

در تعبیر دینی، از این دوره به عنوان مرحله‌ای که در آن سعادت و شقاوت کودک رقم می‌خورد، یاد شده است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: **الْشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَّ بِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِيدَ فِی بَطْنِ أُمِّهِ**.^{۲۴} بدیخت کسی است که در رحم مادر گرفتار شقاوت شود و خوشبخت کسی است که در رحم مادر سعادت یافته است.

حفاظت از جنین، از حقوق اساسی کودک است. مراقبتهای جسمی و روحی و دوری از نژاد در دوران بارداری از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. وضع تغذیه مادر در ایام بارداری در سلامت و بیماری، نیرومندی و ضعف جنین اثر دارد، همچنانکه در اخلاق خوب باید و میزان هوش و حافظه نیز مؤثر است. یکی از صاحب‌نظران می‌نویسد: "غذایی که مادر می‌خورد در رشد جنین بسیار مؤثر است، به ویژه هنگامی که به مرحله زایمان نزدیک می‌شود و احتیاجش به غذا از حیث کمیت و کیفیت افزایش می‌یابد. به همین سبب ادرانی که در دوره آبستنی غذای سالم و کافی می‌خورند، غالباً اطفالشان از لحاظ بدنی و قلبی ناقص بوده، یا به اضطرابهای روانی مبتلا می‌شوند."^{۲۵}